

237540

CĂLUGĂRUL VISARION SARAI

(1744)

Studiu istoric din istoria Transilvaniei

de

BCU Cluj / Central University Library Cluj

George Bogdan-Duică

CARANSEBES

TIPARIUL TIPOGRAFIEI DIECESANE

1896.

CĂLUGĂRUL VISARION SARAI

(1744)

Studiu istoric din istoria Transilvaniei

de

BCU Cluj / Central University Library Cluj

George Bogdan-Duică

Proprietatea autorului.

CARANSEBEȘ

TIPARIUL TIPOGRAFIEI DIECESANE

1896.

237540

Reproducere din „Foaia diecesană“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Studiul present l'am cetit într'o adunare a despărțământului Sibiiu al „Asociațiunei transilvane,” ținută la 22 Octomvrie 1895, în Sadu, locul de naștere al episcopului Inochentie Clain. L'am cetit acolo și pentru a arăta, că pe teritoriile despărțământelor s'au petrecut fapte, pe care ar fi un merit al membrilor lor să le cerceteze mai dinadins. Poate că și publicațiunea mea va da un nou îndemn în acest sens.

Sibiiu, 13 Faur 1896

BCU Cluj / Central University Library Cluj

G. Bogdan-Quică

Călugărul Visarion Sarai

1. **Bibliografia chestiunii.** Călugărul Visarion umple un an — 1744 — din istoria bisericii greco-orientale românesci din Ardeal. El a fost un agitator religios de foarte mare efect, deși, după toate semnele, a fost un bărbat mai puțin capabil, decât au admis unii cronicari contemporani ori nemijlocit următori după timpul, în care el a petrecut în Ardeal.

La noi George Bariț este ultimul istoric, care a scris în *Istoria Transilvaniei* (1889, v. I, p. 418—424) un capitol despre Visarion, pe care poporul îl numise „sântul“. El l-a apreciat mai bine întru cât a scris despre el ceva mai pe larg, decât a scris de pildă Andreiu Șaguna în *Istoria bisericii ortodoxe* (1860, v. II, p. 180—182) ori P. S. episcop al Caransebeșului Nicolae Popea în *Vechia metropolie* (1870, p. 143) ori Dr. Alesandru V. Grama în *Istoria bisericii românesci unite cu Roma* (1884, p. 113 și 116). Totuși nici cât scrie Bariț nu-i suficient pentru a ne forma o judecată completă și corectă despre Visarion.

Este „cine voesce să scie mai multe despre rola jucată de cătră acel Visarion“, Bariț îl trimite la Nilles, Bod, Mikó și Maior. Dr. Nicolae Nilles reproduce însă în scrierea sa *Symbollae ad illus-*

trandam historiam ecclesiae orientalis (1885, vol. II, p. 558—562) numai două documente, care erau de mult cunoscute din Petru Maior, *Istoria bisericeii Românilor* (p. 103—105 și 107), pe care și Hintz le-a reprodus în *Geschichte des Bisthum's der gr. or. Glaubensgenossen in Siebenbürgen* (1850, p. 109—112) și dintre care unul a fost reprodus și de Șaguna în istoria sa citată mai sus (p. 180); afară de aceste două documente Nilles mai reproduce din continuarea lui Fleury, blândului și dexterului istoric francez, un pasaj despre atitudinea observată de protestanții ardeleni față de mișcarea produsă de Visarion (*Hist. eccles. cont.* t. 79, p. 155—159). Petru Bod sosise dela studii, din Apus, numai cu ceva mai înainte de a intra Visarion în Transilvania, pela finea anului 1743¹⁾ și se așezase în Hoghiz, în comitatul Albei-de-sus, unde a pretrecut ca preot tot timpul, în care s'au făcut agitațiunile călugărului nostru; fiind contemporan, Bod merită toată atențiunea. Dintre scriitorii unguri, această atențiune i a și dat-o contele Domokos Teleki, care într'un articol din *Budapesti Szemle* (1863, p. 55—81), publicat sub titlul *A két kaluger*, a scris despre Visarion și despre Sofronie, un călugăr de mai târziu și tot un apărătoriu al bisericeii greco-orientale; Teleki a exploatat bine pe Bod²⁾.

Un cronicar, care asemenea a scris, deși mai puțin, despre Visarion este escelentul cronicar săsesc

¹⁾ Gr. Mikó Imre. *Bód Péter élete és munkái*. Pest, 1862, p. 11.

²⁾ Manuscriptul lui Bod are titlul *Brevis Valachorum Transilvaniam incolentium historia* și se află în biblioteca colegiului unitar din Cluj.

G. M. G. Hermann, *Das alte und neue Kronstadt* (1883, I, p. 241—245)¹⁾. Despre Visarion Hermann scrie urmând pe Schmeizel, care a scris despre Visarion într'un manuscript al său, azi aflătoriu în biblioteca lui Bruckenthal²⁾. Pentru cunoaşterea lui Visarion aveam aşadar până acum *un material de cronice şi două acte* păstrate la Petru Maior, altceva nimic.

În lipsa de mai multe isvoare să esplică şi modul foarte diferit, în care activitatea lui Visarion a fost, a trebuit să fie apreciată. Şaguna de pildă, crezând fără de nici o bănuială în actul dat lui Visarion de patriarhul sêrbesc Arsenie Ioanovici Şacabent, scrie: „Însă deşi pustnicul acesta a călătorit cu cugetul cel mai curat spre închinarea locurilor mănăstiresci, totuşi unii au zărit întrênsul pe turburătoriuil păcii religioare“ ; Dr. Al. Grama crede, că lui Visarion „nu i-a succes a abate dela S. Unire decât pe foarte puşini“ ; iar Bariş susşine tocmai contrariul, că adecă „urmele propagandei sale au rêmas în această ţeară şi efectele au fost în tot înşelesul frapante.“ La capêtul lucrării mele vom putea da o judecată mai sigură ori mai întemeiată în această privinşă.

2. Samuil Clain şi Petru Maior despre Visarion. — Înainte de a începe din parte-mi istorisirea împrejurărilor până acum necunoscute sau

¹⁾ Hermann, ca şi Petru Maior şi Samuil Clain, nu a avut impresii nemijlocite, dela mişcarea produsă. Dar ca isvor despre Sofronie Hermann este foarte de preş.

²⁾ Martin Schmeizel, sas din Braşov, a fost profesor în Halle. Vezi despre el Trausch, *Schriftsteller-Lexicon*, III, 185. Manuscriptul pomenit poartă titlul *Entwurf der vornehmsten Begebenheiten die sich in Siebenbürgen von 1700 bis 1747 zugetragen haben*. Biblioteca Asociaşiei posedea şi ea o copie a manuscriptuluil acestuia.

incomplet cunoscute, care îl privesc pe acest călugăr, țin să citez, ca prim substrat al discuțiunii, pasajele, ce le-au scris despre Visarion doi meșteri vechi ai istoriografiei române, Clain și Maior.

Samuil Clain scrie¹⁾: „La anul 1744 în 11 Martie încungiurat de multă gloată intrase în Ardeal din părțile Lipovei, anume pe la Capolnaș, Dobra Deva, Orăștie până la margini în Seliște, un sihastru sârb din Bosnia cu numele Visarion sau Ilarion, căruia i eșise vestea, că e sânt. Aceasta tare au înfricoșat pe Români de cătră unire. Acesta din porunca Împăratului au fost prins și dus, dar unde, nu se știe; destul că oamenii din margini au rămas jumătățiți în credință și după 14 ani²⁾ cu totul s'au făcut neuniți.“

Samuil Micu are o exactă impresie despre efectele dăinuitoare ale apariției lui Visarion în Ardeal. Materialul, ce va urma mai la vale, va proba această judecată.

Petru Maior scrie³⁾: „Întrarea zisului sihastru în Ardeal așa o povestesc o *scriptură latinească*, care o am aflat în protocolul vlădicului *Inochentie Clain*, din carele mai multe de aci înainte vom descrie în istoria aceasta⁴⁾. Fu adusă, zice, la protopopul George Pop în Dobra o epistolă, din marginea Bănatului iscălită de Ober-Kneazul Petco și trimisă în Dobra la vice-ductorul, în carea se scria, că după două trei ceasuri va se vină acolo un

¹⁾ Tim. Cipariu, *Acte și fragmente*, p. 98.

²⁾ Adecă pela 1758.

³⁾ *Petru Maior, Istoria bisericei Românilor*, p. 103—110.

⁴⁾ Protocolul a fost scris la Roma în exiliu; „scumpă sculă“ îl numește Maior într'o notă. Maior l-a primit dela Efreim Clain, un strănepot al lui Inochentie.

sihastru, căruia numai sălaş sê-i rânduiască, că de altele nu are lipsă; și sê spună protopopului locului, ca sê iasă cu litia înaintea sihastrului și așa sê-l petreacă în rânduital sălaş. Ci protopopul respunse vice-ductorului, că de vreme ce nu are poruncă dela mai mării sêi, nici nu scie cine este acela, nu-i va face acea cinste. Într'aceea veni sihastrul de mulți călăreți și pedestrași încungiurat și întrând în sălaşul rînduit, mulți din popor se adunară acolo a-i săruta picioarele și mânil. După aceea sihastrul prin tâlmaciu (că el spun, că nu scie altă limbă fără cea sêrbească) începù a grăi cătră popor, că foarte rêu îi pare, că atâtea suflete, câte privesce înaintea sa, vor sê piară în veci, însă nu atâta îl doare de sufletele acestea precum de pruncii, cari au a cresce în unirea aceasta. Și altele mai multe au grăit de acestea; și spunea descoperirile cele avute dela Născêtoarea de Dumnezeu, carea în toate zilele i-sê arêta; precum și în câtă cinste l-au avut pe el craii și boerii; pentru aceea pe protopop, căci nu i-a făcut poftita cinste, l-au blăstămat. A doaua zi fiind Duminecă, i-au adus aminte poporul, că e vremea de a merge la biserică, iară el respunse, că are poruncă dela Născêtoare de Dumnezeu, astăzi sê nu între în biserică. Și așa din Dobra s'au dus la Deva și mai încolo. Om au fost de mijloc la stat sihastrul acesta, cu barba mică, negru la față și perit, nici nu primia sau mânca alte bucate fără legumi, totuș bani spun, că avea mulți. Fost-au și în Bêlgărad sihastrul acesta Visarion...

„Sihastrul Visarion a avut carte pasuală dela Arsenie al patrulea, patriarhul Ipecului, în 13 zile

a luni lui Februarie anului 1742 din Carloviț în limba sârbească dată și prefăcută pe limba latinească de secretariul aceluiș patriarh. Întru aceasta se spune, că Visarion e născut în Bosnia, însă părinții lui acum sunt locuitori în Croația și cumcă înainte de 2 ani a fost el la Ierusalim și acum iarăș cugetă la Ierusalim să meargă“.

Petru Maior combate apoi părerea, că Visarion ar fi avut, ar fi putut avea o discuție teologică cu vlădicul Inochentie Clain, Clain nefiind pe atunci în Ardeal. Maior se înșală însă, fiindcă el admite pentru prezența lui Visarion în Ardeal un an greșit.

Inochentie Clain a vorbit cu Visarion și a fost chiar de față la interogatoriul, ce i-s'au făcut lui Visarion în Sibiu în 27 Aprilie 1744. Atâta este sigur. De combinat se poate combina și mai mult și nu fără temeieri serioase. Relațiunea latinească, pe care Maior își basează povestirea sa este atât de congruentă cu textul pomenitului interogatoriu dela 27 Aprilie 1744, pe care'l voiu publica în acest studiu, încât mai sciind, că episcopul Clain a fost de față la acest interogatoriu, și a fost, evident, și el însuș inquisitor lui Visarion, combinațiunea se impune, că tocmai relațiunea aflată în „protocolul“ lui Clain a putut fi baza interogatoriului; întrebările din interogatoriu cer adecă lămuriri tocmai asupra faptelor cuprinse în aceea relațiune. Între Inochentie Clain și Visarion a avut deci loc o întâlnire mult mai importantă, decât ar fi fost aceea, pe care Petru Maior o neagă, crezându-o fisicesce imposibilă.

Mai observ aici, că data intrării în Ardeal a lui Visarion, dată însemnată la Samuil Clain: 11

Martie ar coincide parțial cu data 11 (a unei luni n. numite), ce se află și în relațiunea folosită de Petru Maior, și că pe temeiul lui Clain și Maior putem astfel admite ca dată a intrării lui Visarion în Ardeal ziua de 11 Martie 1744.

3. **Interogatoriul lui Visarion.** — În cele două capitole precedente am precizat chipul lui Visarion, cum el rezultă din izvoarele cunoscute până azi. De aici încolo vom adăuga cunoscințele despre el, întemeindu-ne pe câte-va documente din prețioasa colecțiune a distinsului compatriot sas *Ludovic de Rosenfeld*,¹⁾ păstrată în biblioteca Bruckenthal, în Sibiiu.

Cel mai interesant document despre Visarion din această colecțiune este textul interogatoriului luat cu el la 27 Aprilie 1744. Acest text singur ne permite o privire mai adâncă în ființa lui Visarion, ne completează datele despre viața lui și ne deslușește pe deplin scopul venirii lui în Ardeal și modul agitațiunii lui²⁾.

¹⁾ *Ludovic cav. de Rosenfeld* a fost membru al așa zisei *Staatsconferenz*, în calitate de consilier de curte și protocolant; acolo a stăruit până la 1848, când s'a disolvat „consiliul de stat“ și „conferența de stat“; după 1848 el a fost consilier ministerial și șef de secțiune în ministerul de finanțe. A fost și deputat, mai pe urmă în dieta ardelenescă dela 1863 și 1865.

Ca istoric al patriei sale el a fost un „neobosit scrutătoriu, călătoriu și critic,“ dar, durere, el nu a ajuns să-și publice vre-o operă. Prin studiul acesta eu voesc să atrag atențiunea și a scrutătorilor români asupra lui Rosenfeld și materialelor adunate de el. Studiul prezent este basat în partea sa nouă și pozitivă numai pe materialul adunat de Rosenfeld și lui i-să cuvine deci tot meritul, nu mie. Despre el scrise *Friedenfels* în *Joseph Bedeus von Scharberg*, I, p. 290—295. Țin a mulțami aici și custodelui bibliotecii, Dnii M. Csiki, pentru amabilitatea, cu care mi-a pus la dispoziție manuscriptul.

²⁾ Copia lui *Rosenfeld* este luată după exemplariul cancelariei transilvane-aulice de sub Nr. 322: 1745.

Documentul latinesc este următorul³⁾:

1744. Cibinii, 27 Aprilis. Ad mandatum *Excel mi D. Comitis de Czernin*, pro nunc Generalis per Tranniam Comendantis et quidem in praesentia R^{dm}i et Illmi Domini Unitorum per Tranniam Eppi L. B. a Klein hodie infra notatus Callugerus seu Monachus Graeci Ritus, propter dogmata contra Unionem Valachorum cum Ecclesia Romana, in hac provincia publice habita, constitutus, et sequenti modo interrogatus est:

1. *Quomodo nominetur? Cujus aetatis?*

Resp. Dicor Wisarion Száráj antequam factus sum Callugerus, nominabar Nicolaus Száráj, aetatem meam DEUS scit, credo tamen me 30 annorum esse, Costanicae in Bosnia sum natus, nationis Rascianae, et religionis Graecae, quatuor Patriarchis subjectae; conditione Callugerus seu Monachus in coenobio Pačra dicto in Slavonia sito. Egumen seu Superior meus vocatur Gabriel; vivo in coelibatu.

2. *An verus in Sacris constitutus sit Sacerdos?*

R. Directam responsionem dare renuit: refert se ad Testimonium suum Patriarchale.

3. *An habeat potestatem homines a peccatis absolvendi?*

R. Deus scit. Ad multiples quaestiones directe respondere recusat.

4. *A quo characterem Callugeri suscepit?*

R. Per Patriarcham Hierosolimitanum ibidem in coenobio S. Sabbae, cui Eppus et unus sacerdos adstiterunt, quod ante 12 annos factum est; adjungit, a tempore quinque Annorum se talem fuisse, qualem se modo exhibeat; non tamen vult dicere, quisnam modo sit; profe-

³⁾ Eu am adaus numai numerotarea întrebărilor.

rendo rationem, quod ab Imperatoribus et Regibus noseatur. Asserit, se praedicare, ut Imperatori et Deo reddatur, quod illorum est.

5. *Ex quo loco in hanc Provinciam venit?*

R. Ex monasterio Pačra, duabus septimanis post Festa Natalitia profectus sum E-zekinum per Petrovaradinum, Carlovicinum ad Patriarcham abhinc, Szabelicum penes Tibiscum, ubi Militiae Rasčianae, in bellum moventi, benedictionem elargitus sum; postea me contuli Temesvarinum, et abhinc in Tranniam, cujus Provinciae loca, quae transivi praeter Devam, nominare ignoro.

6. *Quibus caeremoniis in Trannia exceptus sit?*

R. Vocentur homines, ut ipsimet dicant..

7. *Qualia negotia in hac Provincia habuerit?*

R. Praedicari Doctrinam, ut Deo dentur, quae Dei sunt, et Imperatori, quae illius sunt, ut homines salvari queant.

8. *Quis ergo ipsum ablegaverit ad ea docendi?*

R. Deus solus me misit.

9. *Quomodo per Deum missus sit, vel qualiter mandatum Dei perceperit?*

R. Nullibi scriptum est, ut hic confitear.

10. *Quomodo igitur credendum sit, a Deo ipsum missum esse?*

R. Ad interrogationem non vult respondere, sed dicit se in tot provinciis fuisse et nunquam de iisdem interrogatum esse.

11. *Demandata est commissio eum desuper interrogare; respondeat ergo et fateatur veritatem.*

R. Deus solus scit: Deus me misit; non teneor dicere quomodo.

12. *An antea nunquam in hac Provincia fuerit?*

R. Non.

3. *Qua occasione hac vice huc venerit?*

R. Interrogat interpretem quis ipse sit, quod de hoc quaerat; hoc interrogare solius Dei est.

14. *Cujus instinctu hanc Provinciam ingressus sit?*

R. Id mihi Deus inspiravit.

15. *Quam doctrinam denunciare a Deo jussus sit?*

R. Christus Moysi et Apostolis suis demandavit, suum verbum denunciare sine expressione, an Turcjs, Calvinistis, Lutheranis-ne denunciandum sit?

16. *Utrum etiam verum Evangelium hic loci praedicaverit?*

R. Uti Deus jussit, ita denunciavi.

17. *Cum absque eo, verum Evangelium in hac Provincia praedictur, sequitur, ipsum quid contrarii docuisse?*

R. Semper ad Deum se refert.

18. *An credat, quod in hujate Provincia Evangelium non genuine denunciatur?*

R. Homines, quos docui, dicent, quid docuerim, ut scilicet debilioris ingenii homines a me melius rem comprehendant. Caeterum non vult dicere, an et quid erroris Doctrina Unitorum in se contineat?

19. *Homines referunt, quod docuerit, quemlibet in sua religione, in qua natus est, salvum fieri posse.*

R. Fateor me hoc docuisse.

20. *An ergo credat, quod quivis, ut Calvinistae, Lutherani et Turcae, in sua religione perseverantes, salvari possint?*

R. Ego non sum iudex istarum religionum: Deo soli constabit.

21. *Cum nullum discrimen religionum sciat, ignoret que, qualis istarum orthodoxa sit, quomodo Evangelium ergo praedicare ausus sit?*

R. Non scio, in quali religione, quis salvari possit.

22. *Quomodo ergo docere potuerit?*

R. Per bona opera homo salvatur.

23. *Utrum homo per sola bona opera, absque fide, salvetur?*

R. Hoc non ego, sed Deus scit.

24. *Cum ipse a Deo missus sit, ut idem ipse re-
relarerit, qualem doctrinam exhibere debeat?*

R. Deus mihi dixit: qui servat meum verbum, salvus erit.

25. *Quale verbum Dei populo denunciaverit?*

R. Quaerantur homines, quibus locutus sum.

26. *Utrum non contra Unionem, qua Valachi cum
Ecclesia Romana conjuncti sunt, doctrinam suam instituerit?*

R. Revocat se ad homines, quibus concionatus est.

27. *An non ad populum dixerit se dolere, quod
tot animae eorum periturae sint?*

R. Non sum Pharisaeus ut dicam, quid praedi-
caverim?

28. *Quare ergo dixerit, se dolere magis animas pro-
lium, in unione educandarum, quibus necessarie in ea
periendum sit?*

R. Dicant mihi homines in faciem.

29. *Homines rationem et causam, quare ita docuerit,
scire non possunt, dicat ergo ipsemet.*

R. Compareant homines, si veritatem dixerint, fa-
tebor; falsa autem negabo.

30. *Omnia, quae modo ipsi proposita sunt, Archi-
diaconus Dobrensis, in scriptis transmisit, cui, qua viro
fide digno, credendum sit?*

R. Hic non veritatem dicit; addit: vocem populi
esse vocem Dei.

31. *Utrum dicto Archi-Diacono omnem maledictionem
imprecatum sit, quia ad constitutum venire renunciavit?*

R. Non : Ego omnibus dedi benedictionem ; neminem vero abominatus sum.

32. *An his tribus, qui constitutum ab oppido Lipova huc comitati sunt, etiam non credat ?*

R. Hi nihil sciunt ; nam ego Pater sum, illi vero filii ; filii autem non sciunt, quid pater agat.

33. *Quis in hac Provincia linguam Rascianam in Valachicam interpretatus est ?*

R. Mercator Lipoviensis Gabriel.

34. *Hic utique constituti contiones audiverit ?*

R. Credo illum aliquam Partem audivisse.

35. *Fatus Gabriel expresse dicit, quod constitutus contra Unionem locutus sit.*

R. Quomodo unus in duabus religionibus salvari possit !

36. *Dicat, quales homines habeat duas religiones ?*

R. In Turcia unum interrogavi de religione, qui mihi respondit : Fui Christianus, modo sum Turca ; alius ad meam interrogationem respondit Tmesvarini : eram Turca, modo factus sum Christianus, quem admonui ut suam servet religionem. In Trannia tam Popas, quam populum interrogavi, cujus religionis sint, qui responderunt : sumus Uniti, quibus opposui : nec unam nec alteram servatis religionem. Oponit se nihil adversus fidem catholicam habere, verum *Unitos neutram tenere religionem.*

37. *Cum Uniti duplicem habeant religionem, dicat, qualem constitutus docuerit ?*

R. Ut disjunctive unam vel alteram servent homines.

38. *An non sciat, non licere in alieno Episcopatu religionem docere ?*

R. Quaerit, an Deus non sit major Episcopo ?

39. *Quando constitutus a Deo missus est, ad quid ergo Patentibus sui Patriarchae indigeat ?*

R. Primariae Patentis sunt a Deo; illae a Patriarcha solummodo sunt secundariae, mihi, sine petitione mea, eum in finem datae, ne pro exploratore habear.

40. *Dicat, ubi a Deo mandatum perceperit?*

R. Exclamat: Vos increduli!

41. *Dicat, an non praedicaverit, illum, qui ab unito sacerdote baptizatus est, non esse baptizatum?*

R. Negat; requirens, ut homines, qui hoc affinxerint sistantur.

42. *Fateatur, an non populum ab Ecclesia unita abstinere, adhortatus sit?*

R. Petit ejus probam.

43. *Habetne a Deo et beatissima virgine revelationes?*

R. Christus dixit, tacendum esse; hoc neque Patriarchae meo revelarem.

44. *Homines vero dicunt, quod talia de se jactaverit?*

R. Homines mentiuntur; nec Patriarchae meo hoc vellem patefacere.

Cum inquisitus, prout ex responsionibus ejus apparet, post tot, tantasque admonitiones, nullibi ad interrogata directam responsionem dare voluerit, hoc examen, ad ulteriorem usque gratiosam dispositionem, finitum est. Actum Cibinii, die 27 Apr. 1744.

Să estragem din acest document datele principale. Visarion s'a născut, precum însuș spuse la interogatoriu, în Costainița. Îl chema Nicolae Sarai și pe la 1744 era cam de 30 de ani; sē născuse așadar pe la anul 1714, într'una din cele două comunități de importanță din generalatul grăniceresc al „graniței banale“ (*Banalgränze*), în Costainița. Pasul patriarhului Arsenie Ioanoviciu Șacabent numesce pe tatăl lui Visarion Macsim și pe mama lui Maria, tot după spusele lui Visarion. Numele

de Visarion l'a primit Nicolae Sarai la intrarea sa în cinul călugăresc; în cinul călugăresc a intrat în Ierusalim, în mănăstirea sântului Sava și anume la 1732; Visarion era pe atunci de vre-o 18 ani.

Din datele acestea rezultă, că în Nicolae Sarai exista o timpurie predispoziție pentru călugărie, peregrinajuri și vieța ascetică, mărturisită și de relațiunea din Petru Maior.

Din actul lui Arsenie Șacabent mai rezultă, că Visarion a fost și în 1740 într'un peregrinaj în Orient, la Atos; din Hermann (l. c. p. 243) și Schmeizel reese, că la 1741 ar fi fost și în Viena, unde mai târziu era să fie condus în carcerul militar. Într'un singur cronicar, în Hermann, cetim că el ar fi umblat și prin Veneția.

În Ardeal Visarion a venit în 1744, pela începutul anului, având cu sine „cartea pasuală“ a patriarhului Șacabent, datată din Faur 1742. Ce a făcut el în acești doi ani, nu știm. Atâta mai aflăm, că venind spre Ardeal el a plecat din mănăstirea sa Pačra din Slavonia două săptămâni după sărbătorile Crăciunului, a trecut prin Esseg, Petruvaradin, Carloviț, unde a cercetat pe patriarhul, și Timișoara, îndreptându-se de aici spre Lipova neturburat de nimeni și neavând încă lipsă de certificatul patriarhului dat lui, pentru-ca să nu fie socotit de spion, precum a zis el la interogatoriu.

Umblat era de bunăsamă Visarion, care cunoscea tot Orientul. Dar era el și atât de cult, precum admite de pildă Teleki (l. c. p. 58)? Interogatoriul lui nu ne lasă o impresie de acest fel. Aici, în Ardeal, el susțină, că numai prin religiunea în care ești născut, poți fi fericit; chestiunea, ce

i-s'a pus imediat, dacă și Turcul poate deveni fericit cu religiunea sa, în care s'a născut, Visarion a lăsat-o însă neresolvată. El nu a avut curajul să recunoască, că a predicat contra Unirei, deși chiar și interpretul său, arestat și el, mărturisise aceasta și nu a voit nici să discute care sunt, după el, falsele doctrine ale Unirei; el și-a mărturisit numai antipatia sa pentru combinația uniată făcută din două religii, apusană și orientală și a zis: să fie ori *catolic* ori orientală, dar nu unit; în chestiuni mai subtile nu s'a lăsat, deși era provocat să le lămuriască, el le-a ocolit ori le-a tradus în exemple doveditoare de puțină fineță a cugetării; de afirmarea, că St. Fecioară Maria îl inspiră, mijloc de care s'a folosit în cuvântările sale, el s'a lăpădat ca de o „minciună a oamenilor,“ fără să renunțe însă total la ea, căci odată el respunse la întrebarea, dacă „are revelațiuni dela Dzeu și preafericita Fecioară,“ așa: „Cristos a zis să tăcem; asta nu aș spune-o nici patriarhului meu!“

Visarion era tare în credința sa, dar neajutorat în motivarea ei; pentru poporul încult el găsisese cele mai erective mijloace oratorice. Și așa avu succese mari.

4. **Tovarășii lui Visarion.** — Visarion intră în 11 Martie 1744 în Ardeal, venind dela Lipova peste Capolnaș la Dobra, Deva, Orăștie, Seliște, Sibiu, el însuș a spus în interogatoriul său că, afară de Deva, nu scie prin ce locuri a trecut, pe unde a propovedit. După Schmeizel și Hermann el scia grecesce, latinesce și sêrbesce și ar fi sciut ceva chiar și românesce; după Petru Maior el scia numai sêrbesce. La tot casul românesce nu scia

nici atât, cât i-ar fi trebuit pentru a se înțelege bine cu oamenii; el avea deci nevoie de interpret; dacă nu l-ar fi găsit ar fi trecut prin Ardeal, neînțeles, ca un mut.

Interpreții și i-a găsit pe drum, în Capolnaș, erau trei negustori greci, cari călătoriau la Sibiiu. Relațiunea latinească păstrată la Petru Maior încă-i numesce greci (*quos Graecos ex Lippova archidiaconus credit*). Din Rosenfeld putem afla și numele lor; ei se chemau: *Dimo Nino* alias *Dimo Grec*, *George Nicola* și *Gavrila Bistro*¹⁾. În interogatoriu Visarion însuș a numit ca interpret al său numai pe Gavril Bistro. Asupra sortii lor, Rosenfeld, singurul isvor, ce are scirile mai importante despre ei, și Schmeizel mai ne spun următoarele: Venind dela Seliște, Visarion a fost arestat, îndată ce a intrat în Sibiiu, Grecii asemenea au fost arestați. Schmeizel spune în manuscriptul său, că Visarion a fost închis mai întâiu în strada Cîsnădiei *in das Enggässer Haus*, aproape de o poartă a orașului; nefiind însă siguri și Românii făcând mari și suspecte mișcări, l-au dus în strada Ernei *in das Hermannische Haus*; dar nici aici nu l-au ținut mult timp, ci l'au escortat prin Deva, la Timișoara și de acolo la Viena.

Grecii, elementul grecesc, erau în genere un zelos element de opoziție contra Unirei²⁾. Tovarășii lui Visarion nu se puteau aștepta nici ei la o tratare mai bună decât Visarion. Iesuitul Balog, pater-teologul venit la 1741 „în coastele“ lui Clain,

¹⁾ *Rosenfeld* după *Hofkammerakt* din 8 Iunie 1746.

²⁾ Vezi despre acest factor *Hormuzachi, Fragmente*, v. II, p. 63.

afându-se în 1746 în Viena și prezentând guvernului o seamă de informațiuni asupra situației religioase în Ardeal, a zis chiar, că mai răi decât Visarion — a cărui „blând-ță“ și Petru Maior o constată, unde vorbește de aprigul popă Ioan Molnar-Tunsu — au fost Grecii și că ci mai multe „abusuri obscene“ ar fi provocat¹⁾. Mai compromis a fost firesce Gavril Bistru. Pentru ei toți au intervenit în Sibiiu compania grecească, comunitatea din Lipova și Sêrbii. Dimo Grec și George Nicola au și scăpat mai ușor, pentru că neputându-se dovedi participarea lor la agitațiunile lui Visarion, ei au fost duși la Timișoara, și de aici au fost eliberați din mandatul consiliului aulic de resboiu (de data 9 Ianuarie 1745), după ce au suferit aproape un an de zile. Al treilea tovarăș, Gavril Bistru, a putut fugi odată din închisoare, dar au fost din nou prins în Bănat și în contra lui s'a pus la cale un interogatoriu ulterior prin auditoriatul din Timișoara.

Ce s'a mai întemplat cu Visarion după ce a ajuns în Viena și cu Bistru după interogatoriul din Timișoara, nu se știe. Este, cred eu, și indiferent pentru istoria noastră. Ei influințaseră deja opiniunea poporului român de pe locurile, pe unde umblaseră propoveduind, și urmările acestei influințări au fost în adevăr frapante.

5. Efectele agitațiunei lui Visarion. — Pe când Visarion intra în Sibiiu, dieta țerii era tocmai adunată, din 23 Ianuarie 1744. Episcopul Clain era la dietă, iar în dieta aceasta era vorba de

¹⁾ Rosenfeld după *Hofkanzlei-Akt* Nr. 338 din 1748.

făimoșii articoli VI și VII ex 1744. Visarion și propaganda lui trebuia să aibă o înrîurire rea asupra luptei politice a lui Clain în dietă; era deci natural, ca episcopul îngrijit să caute a-l vedea, a-l întreba ce face, ce misiune are, ce tendințe. L'am văzut deci pe episcopul Clain asistând la interogatoriul lui Visarion, poate interogând el însuș¹⁾ Cu cât acțiunea lui Visarion era mai mare, mai plină de succese, cu atât mai mari pedeci, *sporite* pedeci trebuia să întâmpine Clain în lupta sa. Să vorbim deci mai întâiu de succesele lui Visarion, și apoi de raportul lor *politic* cu acțiunile episcopului Clain.

Succesele lui Visarion le-a constatat și descris Bod, Maior, Schmeizel; ei descrieră însă mai cu samă fanatismul religios trezit de zelosul călugăr; geografia acestor succese, definirea esactă a întinderii lor nu o arată nici unul dintre scriitorii numiți. Abia din rapoartele episcopului *Mihail Manuil Olsovszki* de Muncaciu le putem sci mai precis.

Olsovszki a avut misiunea, dată dela Curtea imperială, să cerceteze, după plecarea episcopului Clain din Ardeal, clerul și bisericile unite din țară²⁾. El a făcut două raporturi, datate Sibiu 26 Faur și 20 Martie 1746. Nici Hormuzachi, nici Nilles nu cunosc aceste raporturi. Rosenfeld însuș încă nu le are textual; el ne-a dat după două acte³⁾ un extras, cuprinsul lor, după care se poate măsura adâncimea înrîuririi lui Visarion.

¹⁾ Episcopul romano-catolic Globositzki încă l-a vizitat pe Visarion în arestul său. Cu el a vorbit Visarion despre primatul papal, zice Schmeizel, nu cu Clain, cum zice Maior.

²⁾ Despre ea vezi și *Nilles*, v. II, p. 571—573, unde s'a publicat o relațiune scoasă din anelele colegiului din Cluj.

³⁾ *Hofkanzlei-Zahl* 146 : 1746 și *Hofkammer-Akt*, 8 Iunie 1746.

Iată acest cuprins: În comitatele Solnocul de mijloc, Crasna, Dobâca, Cluj — despre Cluj vezi și relațiunea citată și publicată la Nilles — Turda și o parte din Alba, Olsovszki a găsit clerul stăruind în uniune, iar pre poporul, la care ajunseseră sciri despre clătinarea unirei în alte părți, l-a „întărit“ în ea. Dar în părțile meridionale ale țerii, Olsovszki arată, că atât de adânci rădăcini a prins doctrina *impostoris Pseodo-Monachi*, încât el se vede silit să invoace puterea seculară pentru suprimarea turburărilor. În protopopiatul Sibiiului, Făgărașului și Albei superioare Olsovszki constată anume, că răul a început *ab ingressu Callugeri Wissarionis*, dela venirea lui Visarion, care a petrecut mai cu samă în Seliște. Juzii și jurații din 27 sate au declarat, imitând pe Selișteni, că ei la toate sunt *cei mai fideli supuși ai Majestății Sale*, numai în afaceri de religie voesc să fie liberi. În părțile acestea 55 de preoți orientali usu: paseră beneficiile și stola preoților uniți, abătând și poporul dela Unire. Olsovszki a numit și pe corifeii acestei mișcări, toți elevi ai lui Visarion, toți îmbărbătați mult de ivirea lui. Este interesant să-i scim cu numele și după locul lor. Ei erau următorii: popa Matei din satul *Colun* (azi protopopiatul Avrig); popa Opre din *Glâmboaca* (protopopiatul Avrig); popa Manic din *Nucet* (prot. Sibiiu); popa Matei din *Cornățel* (prot. Sibiiu); popa Toma Dobra, care fusese preot unit, din *Racovița*; popa Opre și popa Achim din *Sebeșul-superior* (prot. Avrig); popa Sima din *Porcești* (prot. Avrig); popa Man și popa Vasile, care asemenea fusese unit, din *Reșinar*; popa Bucur și popa Neagul din *Poplaca*

(prot. Sibiiu); popa Ioan din *Gurariului* (prot. Seliște); popa Taban din *Orlat*; popa Dan și popa Vasile din *Seliște*; popa Ianoș din *Galiș* (prot. Seliște); popa Mecinic din *Sibiul* (prot. Seliște); precum și călugării din schiturile *Arpaș*, *Porcești* și *Scorei*. Visarion a găsit urmași, cari pe alocurea au condus poporul la acte foarte violente, ca în Reșinar, Poplaca, Orlat, Sibiul, Birchiș (cottul Albei inferioare). Tumultul cel mai grav, despre care raportează episcopul de Muncaci, a avut loc în *Păuca* (prot. Mercurei), în comitatul Albei inferioare, în 16 Ianuarie 1746.

Astfel se dovedește, că aparițiunea lui Visarion a fost începutul unei foarte agitate mișcări, în care mult popor a trecut peste ori ce chibzuială incredințându-se pe puterea masei sale. Aceasta a dat ocazie la intervenirea puterii lumesti, al cărei braț primia deplina împuternicire a guvernului țării și a Curții. Totuș mișcarea nu s'a mai putut oprî locului. Precum și Samuil Clain a constatat, ea s'a prelungit de-alungul multor ani și a făcut, ca partea de sud a Transilvaniei să poarte tipul împărțirii religioase, ce-l are și azi¹⁾.

6. Acțiunea religioasă a lui Visarion și acțiunea politică a lui Inochentie Clain. — Pe când Visarion intra în Ardeal, episcopul Inochentie Clain se afla la dieta țării, în Sibiiu, unde erau să se discute propuneri favorabile rom.-catolicilor și *greco-catolicilor*. Dieta aceasta a fost o ocazie, la care energia episcopului Clain s'a ridicat la o culme,

¹⁾ Rosenfeld a adunat mult material și pentru cunoașterea până'n cele mai mici amănunte ale acestei mișcări continuate. Editarea lui completă va îmbogăți mult și istoria bisericii orientale-românești.

care-l înspiră și pe Hormuzachi — de altfel un dușman al Unirei — și care lasă și azi o impresiune neplăcută scriitorilor aparținători acelor neamuri, care *atunci* combăteau pe Români, pe Clain¹⁾. Propunerile Curții erau filo-române; staturile din dieta Ardealului făceau o serioasă opoziție, de oare ce ele se temeau de o înarticulare a națiunii românesci și de tendințele lui Clain de a obține și pe sama celor nenobili concesiuni rezervate nobililor; în favorul acelora se învoacă deja dreptul natural²⁾. Iar Clain lupta cu atât foc, încât într-o petițiune a lor din 1744 „creștinii catolici“ zic, că „mirare nu ar fi dacă el, singur fiind în numele clerului și poporului contra tuturor, ar înnebuni de atâtea persecuțiuni și apăsări³⁾.“

În petițiunea citată răsufă o idee care pare a fi fost o idee foarte serioasă a timpului acela și nici decât un pretext, nu un efemer mijloc improvizat de luptă, pe care-l arunci, și îl renegi, după ce ți-ai ajuns scopul. Ideea aceasta este următoarea: este sigur, zic petenții gr.-catolici și rom.-catolici, că pe vremea când națiunile recepte au obținut drepturile lor, ele au obținut aceste drepturi fiind și fiind-că erau catolice, *qua Romano-Catholici*, și totuș acum, după ce au devenit acatolice, ele gustă și mai departe aceste drepturi; Românii fiind schismatici, este ușor a presupune, că în neauzitul tratament, ce-l sufer — *schisma i-a arun-*

1) Vezi de pildă J. Höchsmann în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landes-Kunde*, N. F. XVI, p. 108. Höchsmann spune de altfel, că el cunoaște pe Clain numai din raporturile contemporane ale contrarilor lui.

2) Vezi în această privință *Hormuzachi, Fragmente*, vol. II, p. 115—124 și *Hormuzachi, Documente*, vol. VI, p. 573.

3) *Hormuzachi, Documente*, VI, p. 274.

cat; și totuș acum după ce ei se lapedă de schismă, se nu obțină favorurile, ce li-se cuvin¹⁾.

Nu se poate deci nega, că unirea era gândită și cu acest prilej și ca o pârghie de înălțare, în drepturi politice, în stări de drept civil și public mai suportabile.

Acțiunea lui Visarion pentru schismă și contra unirii trebuia să fie deci privită ca nefavorabilă acestei înălțări politice, trebuia să înspire serioase îngrijiri greco-catolicilor, care luptau cu argumentul arătat și mai ales episcopului Micul, care atât de mult se expusese pentru națiunea sa și pentru ideile sale de egalitate. Staturile ardelenesci chibzuiau și ele cu seriozitate consecvențele argumentului expus mai sus și aveau drept argument contrariu tocmai acuza, că Români/Cnura sunt statornici, Că ei sunt schimbăcioși ca vremea și că de unire ei nu se țin, decât ca de nume nu de fapt²⁾. Ei nu combăteau argumentul arătat, ci voiau să arăte numai, că la Români el nu-i gândit sincer, serios și statornic.

Și în acest chip erau combătute posibilele consecvențe politice ale Unirii. Publicistica contemporană și cronicile protestante exprimă și ele asemenea idei³⁾.

¹⁾ *Hormuzachi, Documente*, VI, p. 273 și *Fragmente*, II, p. 123

²⁾ *Hormuzachi* scrie după *Supplicatio statuum Transylvaniae ad Imperatricem contra Vallachos* ddto 1744 în *Fragmente* (vol. II, p. 118): „Wetterwendisch und ziellos, durchstreife derselbe (adecă der romänische Pöbel) die beiden benachbarten Länder, Moldau und Wallachei, und schwöre dort die Union ab, zu der er sich mehr dem Namen nach als der That nach bekenne“ etc.

³⁾ Vezi de pildă publicațiunea periodică *Acta historica-ecclesiastica*, care apărea în Weimar sub controla consistoriului principatului de Saxa-Weimar, din anul 1746, (vol. X, p. 110—124) unde a apărut o notiță mai lungă despre unire și Visarion. Despre Visarion *Acta* scrieau, că cei mai mulți cred, că Visarion a venit din Rusia în Ardeal!

Protestanții au salutat cu mare bucurie aparițiunea lui Visarion. Schmeizel, patriotul sas, care era bine informat despre ce se petrecea în patria sa, spune¹⁾, că multă jale era la toți protestanții, că unirea va avea urmări *politice*; ei se temeau chiar, că Românii ar putea deveni prin unire a *patra națiune*; pentru aceea, continuă el, Visarion a sosit ca un „*Deus ex machina*“, să-i scape de spaimă îndepărtând pe Români de egala îndreptățire prin readucerea lor la credința veche.

Din cele expuse rezultă foarte lămurit, că Visarion intervenia în istoria noastră într'un chip *momentan* nefavorabil luptelor politice-naționale, în fruntea cărora se afla Inochentie Clain. Am zis *momentan* nefavorabil, pentru-că efectul mare religios, pe care l-a obținut călugărul serb, a îndemnat de altă parte pe împărăteasa Maria Theresia să grăbească cu favorisarea politică cel puțin a unei părți de Români, pentru-ca și acesta să fie un motiv de înfrânare al mișcării anti-uniste, care creștea.

Apartține istoriei generale a bisericeii, nu unui scurt studiu biografic, să aprecieze partea aceasta de bună înrîurire a mișcării pornite de Visarion, dar pe care el nu o mai făcea, nu o mai influența. Ea cuprinde și note nesimpatice, pe care din parte-mi le pot evita aici, pe care nu le va putea, nu va fi permis să le evite cine va scrie o istorie completă a bisericilor române.

---

¹⁾ Msptul *Enticurf* etc. p. 180—181.

ERORI:

La	pag.	5	citesce	șir.	27	<i>Symbolae</i>	in	loc	de	Symbollae
"	"	10	"	"	22	<i>poate</i>	"	"	"	evident
"	"	11	"	"	28	<i>colector</i>	"	"	"	călătoriu
"	"	13	"	"	4	<i>veniat</i>	"	"	"	venit
"	"	14	"	"	30	<i>religionem</i>	"	"	"	religionum
"	"	16	"	"	19	<i>reposuit</i>	"	"	"	respondit
"	"	20	ss	"		<i>Ristro</i>	"	"	"	Bistro
"	"	22	"	"		<i>Olsavszki</i>	"	"	"	Olszovszki

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BIBLIOTECA UNIV

1624 - 4. XI. 1929

CLUJ